

SAMİM AKGÖNÜL • Türkiye Rumları

Les Grecs de Turquie

Processus d'extinction d'une minorité de l'âge de l'État-nation à l'âge de la mondialisation (1923-2001)

© 2007 Samim Akgönül

İletişim Yayınları 1248 • Tarih Dizisi 44

ISBN-13: 978-975-05-0514-0

© 2007 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1-4. Baskı 2007-2016, İstanbul

5. Baskı 2021, İstanbul

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Strasbourg Üniversitesi Türk Etüdleri Enstitüsü,
Johann Strauss Özel Koleksiyonu

UYGULAMA Nurgül Şimşek

DÜZELTİ Ceren Kımık

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

SAMİM AKGÖNÜL

Türkiye Rumları

Ulus-Devlet Çağından
Küreselleşme Çağına
Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci

Les Grecs de Turquie

*Processus d'extinction d'une minorité de l'âge de l'État-nation
à l'âge de la mondialisation (1923-2001)*

ÇEVİREN *Ceylan Gürman*

BASKIN ORAN'IN ÖNSÖZÜYLE

SAMİM AKGÖNÜL Tarihçi ve siyaset bilimci. Strasbourg Üniversitesi öğretim üyesi ve Fransız Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi araştırmacısıdır. Ayrıca Syracuse Üniversitesi ve Uluslararası İlişkiler Mütercim-Tercümanlık Enstitüsü'nde Avrupa'da Ayrımcılık ve Irkçılık, Azınlıklar, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri, Türkiye Siyasi ve Toplumsal Tarihi ve Türk dili dersleri vermektedir. Araştırmaları, Türkiye'de gayrimüslim azınlıklar, Balkanlar'da Müslüman azınlıklar, Batı Avrupa'da Müslümanlar, Avrupa'da din-devlet ilişkileri ve azınlık kavramı konuları üzerinde yoğunlaşmıştır. Türkçe üzerine sosyal-dilbilim çalışmaları da vardır. Bilimsel dergilerde birçok Fransızca, Türkçe ve İngilizce makaleleri yayınlanmıştır. Fransa ve Türkiye basınında fikir yazıları ve yorumlar yazmaktadır. AGİT ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kurumlarda, çeşitli resmi ulusal kurumlarda azınlıklar ve göçmenler konularında uzmanlık görevi yapmaktadır. Başlıca yayınlanmış kitapları şunlardır: *Une minorité, deux États: la minorité turco-musulmane de Thrace occidentale*, İstanbul: Isis, 1999; *Le Patriarcat grec orthodoxe de Constantinople: de l'isolement à l'internationalisation*, Paris: Maisonneuve & Larose, 2005; *Religion de Turquie, religions des Turcs : nouveaux acteurs dans l'Europe élargie*, Paris: L'Harmattan, 2005; *De la nomination en turc actuel: appartenances, perceptions, croyances*, İstanbul: Isis, 2007; Stéphane de Tapia ile birlikte, *Minorités méconnues, diasporas en devenir? Kazakhs, Kal-mouks et Tibétains en France*, Paris: L'Harmattan, 2007.

Για Μαία

İçindekiler

Sunuş / BASKIN ORAN	11
Türkçe Baskıya Not	17
Önsöz	19
Giriş	29
Azınlık nedir?	29
Azınlık "rejimi"	32
Osmanlı sistemi	37
İmparatorluk parçalanırken Türkiye Rumları	41
BİRİNCİ BÖLÜM	
Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Rumları	45
Giriş	45
Lozan ya da çelişkiler rejimi	46
<i>Lozan Anlaşması'nın hazırlanması</i>	46
<i>Lozan Anlaşması ve azınlıklar</i>	53
Birinci Dünya Savaşı'ndan İkinci Dünya Savaşı'na (1923-1941) - başarısızlığa uğrayan Türkleştirme girişimi	61
<i>Lozan sonrası</i>	61
<i>Rumlar Lozan'da verilen haklardan feragat mı ediyorlar?</i>	67
<i>İktisat devrimi ya da sermayenin Türkleştirilmesi</i>	75
<i>Türk-Yunan yakınlaşması: Azınlıklara nisbî rahatlık</i>	85
Sonuç	92

İKİNCİ BÖLÜM

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Rumları	95
Giriş	95
Eski bir kuşku yeniden doğuyor	99
<i>Azınlıkların askere alınması</i>	99
<i>Askerlikte yaşananlar ve terhis</i>	110
Varlık Vergisi: Azınlık-karşıtı bir politika mı, işini yapmaya fazla hevesli memurların bir eseri mi?	114
<i>1942: Krizler yılı</i>	114
<i>Azınlıkların vergilendirilmesi</i>	119
<i>Aşkale</i>	136
<i>Varlık Vergisi'nin sonuçları</i>	141
1945'te Türkiye Rumları	150
<i>1945 nüfus sayımı</i>	150
<i>Savaşın Türkiye Rumlarında yarattığı psikolojik etkiler</i>	156
Sonuç	158

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Türkiye Rumları ve Kıbrıs Sorununun Doğuşu	163
Giriş	163
İç ve Dış konjonktürler, 1945-1955	165
<i>Savaş sonrası kozmopolit İstanbul</i>	165
<i>Türkiye ve Yunanistan arasında dostane ilişkiler</i>	168
<i>Türk-Yunan kültür anlaşması</i>	171
Türkiye ve Kıbrıs Rumları: Bir rehin alma olayının tarihçesi	175
<i>1955'te İstanbul ve Rumlar</i>	177
<i>Rum karşıtı gösterilerin başlaması</i>	188
<i>6/7 Eylül 1955 gecesi</i>	192
<i>6/7 Eylül 1955 gecesinin sonuçları</i>	206
Sonuç	223

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1960'lı Yıllarda Türkiye Rumları	225
Giriş	225
1955-1964: Son bir erteleme	226
<i>Türk-Yunan ilişkilerinde birbiri ardına gelen krizler</i>	226

<i>İkili rapor</i>	231
<i>Birkaç sene süren rahatlık dönemi</i>	246
1963-1964: Yunan uyruklu rumların sınırdışı edilmesi	251
<i>Kıbrıs: Yeniden alevlenen anlaşmazlık nedeni</i>	251
<i>Kamuoyunun hazırlanması</i>	256
<i>Yunan uyruklu Rumların sınırdışı edilmesi</i>	262
<i>Sınırdışı edilenlerin malları</i>	271
<i>Gökçeada ve Bozcaada Rumları</i>	283
<i>Sınırdışı edilmelerin sonuçları: 1964'te sınırdışı edilenlerle yapılan görüşmeler</i>	285
1964-1974: On yıl süren göç	289
<i>1965 nüfus sayımı</i>	289
<i>Azınlık eğitimine karşı alınan önlemler</i>	295
<i>Yunanistan'daki cunta, Türkiye ve azınlık</i>	299
Sonuç	311
BEŞİNCİ BÖLÜM	
1970'lerden Günümüze Türkiye Rumları	313
Giriş	313
1974-1988: Rumların unutulduğu on beş yıl	317
<i>Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi ve azınlık üzerindeki etkileri</i>	317
<i>Turgut Özal ve Türkiye Rumları</i>	322
1988-2007: Azınlığın yok oluşu	332
<i>"Davos Ruhü" ve karşılıklı azınlıklar</i>	332
<i>Günümüzde Türkiye Rumları: Sayıları ve yapıları</i>	345
<i>Bir anket</i>	355
<i>Yapısal sorunlar</i>	364
Sonuç	388
Genel Sonuç	391
KRONOLOJİ	405
KAYNAKÇA	413

Sunuş

1998'den beri Strasbourg'da hocalık yapan, şu anda din ve dinsel azınlıklar üzerine beşi basılmış üçü de baskıda kitabı ve hakemli dergilerde çıkmış 30 makalesi bulunan Samim Akgönül'ün bu yeni eserini size layıkıyla takdim edebilmek için kendime ait iki anıyla başlamam gerekiyor.

Bunların birincisi 1955'e yani 10 yaşında olduğum yıla, ikincisi de yaklaşık 80'lerin sonuna ait.

* * *

İzmir Mustâbey'de, şimdi yerinde tabii ki blok apartman yükselen Ünüvar Açık hava Sineması'na gitmişiz. “Kahraman Şerif” (*High Noon*) oynuyor. Filmin sonuna doğru, elli metre ötedeki Gündoğdu tarafından bir haykırışlar ve gürültüler gelmeye başladı. Çıktık, Yunanistan Başkonsolosluğu tahrip ediliyor. Sonradan, olayların, Fuar'daki Yunan pavyonu önündeki bayrağın indirilip yırtılmasıyla başladığını öğreneceğim; bizim sınıftan Tayfun'u tutup “Fırla!” demişler, maymun gibi tırmanmış ve...

Eli sopalı adamlar etrafta bir oraya bir buraya bağırarak koşmakta. Eve zor attık kendimizi. Mahalle kaynıyor. Ev de kaynıyor. Babam Hüseyin Ekrem Bey yaşlı ve saygı gören bir

avukat ve eski milletvekili ya, mahallede ne kadar Rum, Yahudi, Levanten varsa bize dolmuş. İki ev ötedeki Madam Frida Aperio oturma odamızda sıtma tutmuş gibi zangır zangır. Yanımızdaki no. 268'de kirada oturan iki ihtiyar kız, geçen yıl köpeklerini belediye zehirleyince kulağını ve kuyruğunu kanatarak ve ağzına sarımsaklı yoğurt akıtarak kurtarmaya çalışmıştık da ölünce evde oturamı bize gelip bürosundaki kardeşine hıçkırıklar içinde telefon etmişti; bir köşede birbirlerine sarılmış sarsıla sarsıla ağlıyorlar.

Biraz sonra kapıya hücum oldu: "Gavurların hepsi burada!". Demir kapıyı sarsıyorlar. Babam fırladı dışarıya, pijamalarla, "Defolun!! Burası Türk evi! Defolun!". Saldıranlar afalladı, başlarındaki herif "Kusura bakma amca" deyip çekildi. Çekildiler.

Sağımızdaki solumuzdaki evlerin yağmalanması bütün gece sabaha kadar devam etti.

O gece korkumdan yatağıma işedim. On yaşındaydım.

Geçen gün bir öğrencimiz e-posta yolladı, 6/7 Eylül olaylarını ödev almış, yaşamakta olan bir tanığıyla konuşmak istiyormuş onu soruyor, kim olabilir diye düşünürken birden aklıma geldi ki, hiç farkında değilim, ben de bu olayın hayattaki tanıklarından biriyim...

* * *

Gelelim ikincisine.

80'lerin sonuydu veya 90'ların iyice başı, avukat ve yayıncı Ahmet Zeki Okçuoğlu evime ziyarete gelmiş, galiba *Misaki Milli* idi adı, bir dergi işi konuşuyoruz, o arada ben kendisine dedim ki: "Ahmet Bey, Lozan Anlaşması'nın 39/4 Maddesi'nin Kürtlere Kürtçe'yi açık açık kullanma hakkı verdiğini ben sizden, *Yeni Gündem*'in orta sayfalarına yazdığınız makaleden öğrenmiştim". Cevap: "Aman efendim, onu ben sizden öğrendim!".

Konuşunca ortaya (benim için) şu korkunç gerçek çıktı: A. Zeki Okçuoğlu "*Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticari ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla*

açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır” diyen ve Türkiye'nin bugüne kadar hiç uygulamadığı bu 39/4 Maddesi'ni benim 1986'da yayınladığım *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu* kitabımda görmüştür ve Türkiye'de Kürtlerin her türlü yayın faaliyetini Kürtçe yapabileceğini ve bunun engellenemeyeceğini, engellenmemesi gerektiğini öğrenmiştir. Fakat bendeniz, kendi yazdığım kitapta bunu görememişimdir!

Sebebini iki kelimeyle anlatayım: Lozan Barış Anlaşması'nın "Azınlıkların Korunması" alt başlığını taşıyan III. Kesimi Madde 37'den Madde 45'e kadar uzanır ve sonunda bu Madde 45 şöyle der: "Bu kesimdeki hükümlerle, Türkiye'nin gayrimüslim azınlıklarına tanınmış olan haklar, Yunanistan'ca da, kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır". Siyaset biliminde neye baktığın önemli değilmiş; nereden baktığın önemliymiş. Bir laf ancak bu kadar doğru olabilir. Ben Yunanistan'daki Batı Trakya azınlığının sorunlarını yazdığımdan, bu kesimde Türkiyeli gayrimüslimlere verilen ve Madde 45 üzerinden Batı Trakya azınlığına uygulanması gereken haklara yoğunlaşmışım sadece. Madde 39/4 yalnızca gayrimüslimlerle ilgili olmadığı, bütün TC uyruklarına hak getiren bir madde olduğu için onu resmen atlamışım. Okçuoğlu, Kürtlerin hakları açısından baktığından, maddenin esas bahsettiği şeyi görmüş: Bütün TC vatandaşlarının hakları. Bu meyanda da, Kürtlerin hakları.

"Benim için korkunç" deyişimin sebebine gelince: Birinci anımdan da gördünüz, ben çoğunluktan farklı nitelikler taşıyan TC vatandaşlarının, çoğunluğu oluşturan TC vatandaşları tarafından devlet nezaretinde yağmalandığını yaşamış ve bu yüzden on yaşında yatağına korkudan ıslatmış birisiyim. Bütün çocukluğum Alsacak'ta gayrimüslim ve Levanten çocuklarıyla evimizden 50 metre ötedeki kilisenin bahçesinde top oynayarak geçmiş. Buna rağmen böyle bir körlüğe duçar olmuşum. Yunanistan'daki Türk azınlığına dolaylı verilen haklara bakacağım derken, Türkiye vatandaşlarına doğrudan verilen hakları görmemişim. Bundan daha büyük çarpıklık olabilir mi?

İnsanın boynunda iki heybe asılıymış. Bunlardan biri önünde, diğeri ardındaymış. Önündekinde başkalarının kusurları, ardındakinde de kendi kusurları bulunmuş. Bu tamam. İstisnasız hepimize Türkiye’de büyük hoşgörü ve iyilik olduğu, kötülüklerin hep başka ülkelere ait bulunduğu öğretildi ve biz de öğrendik. Ama bir insan, üstelik o tarihte 40 yaşını aşmış 17 yıllık bir akademisyen, bu kadar mı zavallı olurmuş? Bu kadar mı, bırakın okuduğunu, kendi yazdığını anlamamış?

Daha doğrusu şöyle söyleyeyim: Bu kadar mı “ideoloji körü” olurmuş?

İşte Samim’in Türkiye’deki Rumların durumunu Türkçe’de ilk defa toplu olarak anlatan bu kitabımı bunun için fevkalade kıymetli buluyorum. Evde ve okulda ve sokakta ve her yerde teneffüs ettiğimiz havadan aldığımız milliyetçiliğin bütün algılamalarımızı çarpıtan atgözlüğünü, fırlatıp atmamıza yol açabileceği için çok önemsiyorum.

* * *

Bunları söyledikten sonra benim edebileceğim fazla söz kalmadı. İki kelimeyle içeriğini söyleyeyim de bitireyim, çünkü siz bu kitabı önsöz dinlemeye almadınız:

Samim Akgönül’ün bu kitabından önce İstanbul Rumları hakkında yazılmış kitaplar vardı. Bir kere, olayı bir bütün olarak ele alan 80’lerin başında çok “baba” bir İngilizce eser yayınlanmıştı: *The Greek Minority of Istanbul and Grek-Turkish Relations, 1918-1974*, Atina, Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, 1983. Yani, İstanbul Rum Azınlığı ve Yunan-Türk İlişkileri. Yazarı, “içeriden” bir kişiydi: Şu anda Yunanistan’ın İstanbul başkonsolosu olan İstanbullu Aleksis Aleksandris. Çok önemli bilgiler veriyordu. Ama 74’e kadar gelmekteydi. Diğer yandan, içeriden yazmanın öznelliğini de ardında taşıyordu.

Bu bütüncül ana eserin yanı sıra gerek özel olarak Rumların gerekse genel olarak gayrimüslimlerin sorunlarını ele alan çeşitli kitaplar çıktı. İlk aklıma gelen isimler Rıdvan Akar, Ayhan Aktar, Ali Arslan, Ömer Asan, Bülent Atalay, Rıfat Bali, Yorgo, Stefo ve Foti Benlisoy, Hülya Demir, Ufuk Gülsoy, Dilek Gü-

ven, Yahya Koçođlu, Sinan Kunalalp, Elçin Macar, Akilas Millas, Herkül Millas, Orhan Türker, Stefan Yerasimos, Yelda; unuttuğum varsa ne olur bağışlasın.

Samim'in çalışması tabii ki bütün bu literatürden yararlanıyor. Bunlara bir sosyolog olarak Yunanistan ve Türkiye'de yaptığı yüzyüze görüşmeleri ekliyor. İstanbul Rum basınını ekliyor. Bu sağlam kaynakça üzerinde yükselerek olayları tarihsel boyuta oturtuyor. Onları yalnızca aktarmıyor; onları sosyal/ekonomik/siyasal tarih süreci içinde anlatıyor ve dahası bu tarihin bizzat yaşayanları tarafından nasıl algılanmış olduğuna giriyor. Rumları yalnızca bir cemaat olarak değil bireylerini de inceleyerek ele alıyor.

Samim bütün bunları yaparak azınlığa hem içeriden hem de dışarıdan bakabiliyor; bu çok önemli. Ne ona acıyor, ne onu savunuyor, ne de "gökkuşağının renkleri kaybolmasın" romantizmiyle yetiniyor. Devlete de aynı muameleyi yapıyor; onun onca günahına rağmen onu sulamıyor. Meseleye bütüncül ve soğukkanlı yaklaşıyor. Bilim insanı nasıl yapması gerekirse, yle.

Nihayet, bu kitapta yalnızca Türkiye Rumlarını anlatmıyor; onların kaderinden ayırlamayacak olan diğer gayrimslimlerimizi ve Rumlarımızın "paraleli" olarak acı çeken Batı Trakya Türklerini de anlatıyor.

Ben bu işleri, zaman ve zemin icabı, çok geç ve g öğrendim; siz ne mutlu ki bu ve bunun gibi kitaplar sayesinde erken ve kolay öğrenme olanağına sahipsiniz. Size gıpta ediyorum.

İyi okumalar diliyorum.

BASKIN ORAN

Haziran 2007